

Boğmalık, S.- Yılmaz, A. (2024). Gazneli Devleti'nde Hânedan Üyeleri ve Devlet Ricalı Arasında Elçi Teatisi. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. 9 (16), s. 433-453.

GAZNELİ DEVLETİ'NDE HÂNEĐAN ÜYELERİ VE DEVLET RİCALİ ARASINDA ELÇİ TEATİSİ¹

EXCHANGE OF ENVOYS BETWEEN DYNASTY MEMBERS AND STATE OFFICIALS IN THE GHAZNAVID STATE

Doktora Öğrencisi Selime Boğmalık*
Kastamonu Üniversitesi
selimebogmalik52@gmail.com

Doç. Dr. Ahmet Yılmaz**
Amasya Üniversitesi
ahmetyilmaz025@gmail.com

Öz

Diplomasi ve elçilik uygarlığın yükselmeye başlamasıyla ortaya çıkmış, önemini günümüze kadar muhafaza etmiştir. İlk çağlarda insanlar ilkel yaşam koşullarından modern hayata geçerken ilk önce beraber yaşamayı öğrenmiş zaman geçtikçe farklı milletlerin ve toplumların varlığını idrak etmiştir. Bu minvalde diğer topluluklarla iletişim halinde olmanın mecburiyetini fark ederek temel seviyede ilk diplomasi faaliyetlerini başlatmıştır. Geçmişten günümüze değin elçilik müessesesi devletler arası ilişkilerde her daim vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Nitekim devletler için bir elçinin temel görevi, ülkesini en iyi şekilde tanınması ve temsil edebilmesidir. Bu minvalde elçilerden, kendi devletiyle alakalı her türlü siyasî, idarî, sosyal ve iktisadî bilgiye sahip olması; hükümdarının ülkesi için yürütmüş olduğu iç ve dış politikasını iyi bilmesi beklenirdi. Gaznelilerin de elçilik kurumuna olan

¹ Bu çalışma Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Doç. Dr. Ahmet Yılmaz'ın danışmanlığında Selime Boğmalık tarafından hazırlanan "Gazneli Devleti'nde Diplomasi ve Elçilik" adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* ORCID: 0009-0007-7077-6460

** ORCID: 0000-0003-3825-2660

yaklaşımı bu çerçevede olmuştur. Zira elçi seçimlerinde kadı, hâcib, kâtip gibi devlet görevlileri tercih edilirdi. Bu durum elçilere özel bir temsilci gözlüye yaklaşıldığının işaretidir. Bu çalışmada, Gazneli Devleti'nde sultan ile hânedan üyelerinin elçilik faaliyetleri üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Bürokrasi, Diplomasi, Elçilik, Gazneliler.

Abstract

Diplomacy and ambassadorship emerged with the rise of civilization and have maintained their importance to the present day. In the early ages, people first learned to live together while transitioning from primitive living conditions to modern life, and as time passed, they realized the existence of different nations and societies. In this respect, recognizing the necessity of being in contact with other communities, they initiated the first diplomatic activities at a basic level. From the past to the present, the institution of ambassadorship has always been an indispensable element in inter-state relations. As a matter of fact, the main duty of an envoy for states is to know and represent their country in the best way possible. In this respect, envoys were expected to have all kinds of political, administrative, social and economic knowledge about their own state and to know the domestic and foreign policies of their sovereign for their country. The Ghaznavids' approach to the ambassadorial institution was also within this framework. State officials such as kadı, khajib and katip were favored in the selection of ambassadors. This is a sign that envoys were treated as special representatives. The present study focuses on the ambassadorial activities of the sultan and members of the dynasty in the Ghaznavid Empire.

Keywords: Bureaucracy, Diplomacy, Ambassadorship, Ghaznavids.

Giriş

Buhara merkezli Sâmânî Devleti (204/819-395/1005) idarî, askerî kadrolarda çok sayıda Türk kumandan ve devlet adamına yer vermiştir (Usta, 2013: 16-17). Zaman içerisinde Türk komutanları önemli görevlere yükselmiş ve güçlenmişlerdir. Bu komutanlarından biri de Gazneli Devleti'nin temellerini atan Alptegin'dir (Merçil, 1989: 44; Yılmaz, 2018:106-107). Sâmânîlerle arasının açılmasıyla 351/962 senesinde Belh'te meydana gelen savaşta Alptegin savaşı kazanmış ve Gazne'ye yürüyerek dört aylık bir kuşatma sonucunda şehri ele geçirmiştir.

Böylelikle Gazneli Devleti'nin temellerini atmış ve 20 Şâban 351/13 Eylül 963 tarihinde vefat etmiştir (Nizâmü'l-Mülk, 1941: 165; Nazım, 1931: 25; Bosworth, 1963: 35; Barthold, 1978: 386; Yılmaz, 2021: 23, 25). Alptegin, Gazne tahtında kısa süre kalsa da hâkim olduğu coğrafyadaki izleri günümüze kadar uzanmaktadır (Göksu, 2011: 17).

Sebüktegin (366-389/977-997) Alptegin'in çok sevdiği kumandanlarındandı ve devlet ricali tarafından 27 Şâban 366/ 20 Nisan 977 tarihinde oy birliği ile hükümdar ilan edilmiştir. Yıldırım, 2012: 8; Göksu, 2021: 27). Sebüktegin döneminde Gazneli Devleti'nin yıldızı parlamaya başlamış ve artık babadan oğula geçen bir hânedanlık haline gelmiştir Büst, Tohâristan , Zemindâver, Doğu Gûr ve Kuşdâr, bölgelerine kadar hâkimiyetini genişletmiş ve Şâban 387/ Ağustos 997 senesinde vefat etmiştir (Nizâmü'l-Mülk, 1941: 163-165; İbnü'l Esîr, 2016: VII/440; Merçil, 1989: 8; Merçil, 2002: 461-462; Yılmaz, 2021: 44; Kansoy, 2018: 120).

Sebüktegin'den sonra tahta oğlu Mahmûd geçmiş ve onun döneminde Gazneli Devleti en parlak dönemini yaşamıştır. Sultan Mahmûd, Gazneli topraklarını doğuda Kuzey Hindistan'a, batıda ise Azerbaycan hududuna kadar genişletmiş ve öldüğünde arkasında geniş bir devlet bırakmıştır (Merçil, 1987: V). Şüphesiz Gazneli Devleti'nin bu gücü sultanların liyakati, politika yapabilme kabiliyeti ve ileri görüşlü olmalarından kaynaklanmaktaydı. Böylesine geniş bir coğrafyada hüküm süren bir devletin iyi bir iç ve dış politika uygulaması ve bunu temsil edebilmesi gerekirdi.

1. Sultan ile Hânedan Üyeleri Arasında Elçi Teatisi

1.1. Sultan Mahmûd ile Kardeşi İsmail Arasında Elçilik

Sebüktegin ölmeden önce oğlu İsmail'i veliaht tâyin etmişti. İsmail babasının vefat ettiğini duyunca hemen Belh'e giderek hükümdarlığını ilan etmiş (Kazvîni, 2018: 313; Merçil, 1989: 12; Yılmaz, 2021: 45) ancak İsmail'in karakterinin zayıflığı ve tecrübesizliği başına dert olmuş, askerler, İsmail'in gevşekliğini anlayınca ona kafa tutmaya başlamışlardı. Sürekli maaşlarını yükseltmesini ve bol ihsanlarda bulunmasını istemişler, İsmail, askerleri safında tutabilmek için hazineden bol miktarda para

dağıtmış, bu da askerlerin bitmek bilmeyen isteklerine yol açmış ve bunun neticesinde babasından kalan devlet hazinesi tamamen tüketilmişti (Utbî, trhsz: 76; İbnü'l-Esîr, 2016: VII/440; Habib, 1967: 17; Yılmaz, 2021: 45; Göksu, 2021: 35).

Sultan Mahmûd, babasının ölümü üzerine kardeşine elçi göndermişti. Mektupta² kendisi Nîşâbur'da, uzakta olduğu için babasının kardeşini veliaht yaptığını, babasından sona bir büyüğün tahta geçmesinin daha uygun olduğunu söylemişti. Kardeşine düşen payı vereceğini ve kendisine Belh ve Horasan'ı bırakacağını teklif etse de İsmail bunu kabul etmemişti (Utbî, trhsz: 77; Kazvînî, 2018: 313; Şebâkâreî, 2021: 26; Yılmaz, 2021: 46). İki tarafın elçileri anlaşabilmek için sürekli görüşmelerine rağmen kardeşler arasında uzlaşma sağlayamamışlardı. Mahmûd, sorunu barış yoluyla halledemeyeceğini anlayınca hemen harekete geçmiş ve iki taraf Gazne'de karşılaşmıştı. Savaşta İsmail yenilmiş, Mahmûd kardeşini hapsedmiş, ancak onu iyi ağırlamış ve ihsanlarda bulunmuş, böylece İsmail dönemi sona ermişti (Utbî, trhsz: 77, 80; Kazvînî, 2018: 313; Şebâkâreî, 2021: 27; Barthold, 2019: 284; 45; Palabıyık, 2023: 93-94; Yılmaz, 2021: 46).

1.2. Emîr Mesûd'a Halası Hurre Huttalî'den Mektup

Beyhakî, Debir Hâce Tahir'den işitmiş olduğu bir hadiseye eserinde yer vermiştir. Bu olay Sultan Mahmûd'un ölüm haberinin Emîr Mesûd'a verilmesidir. Debir Hâce Tahir, Emîr Mesûd'un Herât'tan Belh'e geldikten ve işleri yerine koyduktan sonra aralarında geçenleri şu şekilde anlatır: "Bu haberler İsfahan'a

² Mektupta; şu ifadeler yer almaktadır: "Siz sağ olun; başınız sağ olsun. Hepiniz bilirsiniz ki, babam, yedi yaşımdayken beni veliaht tâyin etti. Bütün işleri bana havâle etti. Bu devletin temeli benim çalışmam, kılıcım ve pazumla sağlamlaştı. Bugün ben büyük bir düşman topluluğu karşısında bulunuyorum; niyetim bu memleketi, tek ülke haline getirmektir. Bütün cihan bizim olacaktır. Şu an kardeşim İsmail'in güvenilir olması ve fesatçıların sözlerine itibar etmemesi gerekir. Memleket, hazîne ondan esirgenmiş değildir; ancak orada hutbe ve sikke benim adıma olmalı; miras gereği, hazînedeki hakkım olan gönderilmelidir. Bunları yaptığı sürece, orada gönül huzuru içinde hüküm sürebilir. Ancak bu düşüncenin hilafına iş tutarsa, asla müsamaha göstermem; zira o benim dengim olamaz. Sizler devlet erkânısınız; bu dediklerimi onun kafasına sokun; aksi halde hepiniz suçlu olursunuz; bilesiniz ve's-selam" (Şebâkâreî, 2021: 26).

eriştiği vakit Emîr Mesûd o günün kuşluğunda beni yanına çağırıldı. Kendisiyle yalnız kaldık. Bana, “Babam ölmüş, kardeşimi tahta oturtmak için çağırmişlar.” dedi. Bende kendisine “Siz sağ olun.” dedim. Sonra bana doğru bir mektup attı ve “Oku!” dedi. Ben mektubu açtım” (Beyhakî, 2019: 12).

Mektup halası Hurre Huttalî tarafından şöyle yazılmıştı: “Sultan Mahmûd, Rebiülâhir'in çıkmasına yedi gün kala perşembe günü (23 Rebiülâhir 421/30 Nisan 1030) öğle vakti öldü, Tanrı rahmet eyleye. Biz kullarının saadet günleri sona erdi. Biz bütün harem ile Gazne kalesinde bulunuyoruz; ölüm haberini yarın ilan edeceğiz. Sultanı yatsı namazı vaktinde Bâğ-i Pîrûzî'ye gömdüler. Biz hepimiz onun yüzüne hasret kaldık. Çünkü bir haftadan beri kendisinin yüzünü görmemiştik. Bütün işler Hâcib Ali'nin eline verildi. Sultanı defnettikten sonra kardeşin Muhammed'i süratle buraya getirip tahta çıkarmak için süvariler gece Guzgânân'a gittiler. Ben halen, sana olan şefkatinden, emîr oğluna gece kendi eliyle bu mektubu yazdı ve bundan evvel mühim birkaç iş için buraya gelen en süratli iki süvarinin sen Emîr'in yanına gönderilmesini emretti ki bu gizli mektubu alsın, Gazne'den çıksın ve mümkün mertebe süratle götürüp sana eriştirsin. Emîr biliyor ki bu büyük iş kardeşinin elinden gelmez. Bu hânedanın düşmanları çoktur. Biz bütün çoluk çocuk harem ve hazînelerle sahralara döküldük. Emîr bir an evvel bu işe teşebbüs etsin, çünkü babasının veliahdıdır. Fethettiği vilâyetlerle meşgul olmasın, vilâyet yine fethedilebilir, fakat şimdiye kadar elde edilen muvaffakiyet, en ziyade babanın şevket ve satveti sayesinde idi. Onun ölüm haberi yayılırsa işler başka türlü olur. Asıl olan, en ziyade ehemmiyet verilmesi lâzım gelen, Gazne ve ondan sonra Horasan'dır, diğerleri fer'idir, ikinci derecede ehemmiyeti haizdir. Emîr bu yazdıklarımı iyi düşünsün ve buraya gelmek hususunda acele etsin, tâ ki bu saltanat tahtı elden gitmesin, biz mahvolmayalım. Gelen haberciler süratle geri gönderilsin. Senin halanın gözü yolardadır. Burada olan biten olaylarda bizim tarafımızdan bildirilecektir.” Bu mektubu okuduktan sonra Debir Hâce Tahir, Emîr Mesud'a, “halanın yazdığı gibi hareket etmek lazımdır, onun söyledikleri iyi nasihattir” demiş ve Emîr Mesûd,

karşılığında, “Evet halamın dediği doğrudur. Allah nasip ederse bende öyle yapacağım.” demiştir (Beyhakî, 2019: 12-13).

1.3. Emîr Mesûd’un, Kardeşi Sultan Muhammed’e Mektubu

Sultan Mahmûd 23 Rebiülâhir 421/30 Nisan 1030 tarihinde vefat ettiğinde (Mirhând, 2017: 124; İbnü’l-Esîr, 2016: VIII/21; Kazvînî, 2018: 319; Şebânkâreî, 2021: 45; Palabıyık, 2023: 92) bunun haberi oğlu Mesûd’a 20 Cemaziyevvel 421/26 Mayıs 1030 tarihinde gelmişti (Beyhakî, 2019: 12; Merçil, 1989: 52). Emîr Mesûd bu sırada Gazne’de değil İsfahan’da bulunuyordu. Halası Hurre Huttalî tarafından yazılan mektupla babasının ölüm haberini almıştı. Bunun yanında Hâcib-i Bozorg Ali tarafından kardeşi Muhammedin tahta çıkartılacağını ve bundan dolayı vakit kaybetmeden hemen Gazne’ye gelmesinin gerektiğini bildirmişti (Beyhaki, 2019: 12-13). Bu sırada Hulvan ve Bağdat üzerine yürümek isteyen Emîr Mesûd ise bu düşünceden vaz geçerek 24 Cemaziyelâhir 421/29 Haziran 1030 tarihinde Rey’e doğru yola çıkmıştı (Beyhakî, 2019: 15; Merçil, 1989: 52). Ancak Emîr Mesûd Rey’e geldiğinde kardeşinin Gazne tahtına oturtulduğunu öğrenmiş ve Seyyid Abdülaziz Alevî aracılığıyla kardeşine bir mektup göndermişti (Beyhakî, 2019: 16; İbnü’l-Esîr, VIII/2016: 22; Şebânkâreî, 2021: 52; Yılmaz, 2021: 97). Mektupta, önce babasının vefatı dolayısıyla kendisine taziyelerini bildirmiş ve Gazne tahtına cülûsu için tebrik etmişti. Ardından, “Sen çok iyi biliyorsun ki, ilk söz ve ikrar muteberdir. Bütün bu cihan bana bi’at ve veliahtlığımıza şehâdet eder. Babam son zamanlarda zayıf düşmüştü; onun bu sırada yaptıkları, nazarımda beni uarmaya ve terbiye etmeye mâtuftu. Şimdi, babamızın birâderi Emîr İsmail gibi yapma; kulağından pamuğu çıkar ve çevrendeki müfsit gençler güruhunun sözlerine aldanma. Bu şekilde Gazne tahtında otur; ancak sikkeyi benim adıma kestir, hutbeyi benim adıma okut. Benim nâibim olman senin hayrınadır. Zira sen benim küçük kardeşimsin; ben senden hiçbir şeyi esirgemem; sen benim gözümün nûrusun. Benim, senin bulunduğun tarafta asla gözüm yok. Eğer o vilâyet pamuklu kumaş ise, Irak tarafı dîbâ (altın ve gümüş işlemeli ipek kumaş) ve altındır; bu memleket ondan daha iyidir. Orada otur ve selamet içinde yaşa. Şimdilik babamızdan

miras kalan iki bin eşek yükü cephaneyi ve üç yüz fil yükü hazîneyi bana gönder; zira şu an buna ihtiyaç vardır. Bütün bu cihanı sende esirgemem, bilesin.” Muhammed ise kardeşi Emîr Mesûd’un teklifini kabul etmedi (Beyhakî, 2019: 16; Şebânkâreî, 2021: 52; Merçil, 1989: 52; Yılmaz, 2021: 97).

2. Sultan ile Bürokrasi Arasında Elçi Teatisi

2.1. Hâcib-i Bozorg Ali'nin Sultan Muhammed'e Mektubu

Sultan Mahmûd vefat ettikten sonra oğulları yanında değildi (Beyhakî, 2019: 3; Şebânkâreî, 2021: 49). Sultan Mahmûd veliaht olarak oğlu Muhammed'i tâyin etmişti. Emîrlere ve devlet erkânı Emîr Mesûd'un İsfahan'da uzakta olmasından ötürü o anda Guzgânân'da olan Muhammed'i tahta oturtmak istemişlerdi. Yaşlılar ve akıllı kimseler bu fikri beğenmeyerek, “Emîr Mesûd böyle bir oyuna gelecek ve böyle bir hileyi yutacak adam değildir” demelerine rağmen Muhammed'in taraftarı olan gençler, “Sultan Mahmûd'un sözünün üstüne söz yok” diyerek tahta oturtmak için Muhammed'i Gazne'ye çağırıldılar (Beyhakî, 2019: 3; Şebânkâreî, 2021: 49; Cûzcânî, 2020: 36; Yılmaz, 2021: 93). Sultan Mahmûd zamanında onun yakını ve naibi, bütün işlerini kendisine havale ettiği Hâcib-i Bozorg Ali, Muhammed'i destekliyordu. Bu sebeple hemen bir kısım ordu büyükleri ve bazı ayan ve vezirlerin onayını alıp bir mektup yazarak Muhammed'e elçi göndererek onu saraya davet etti (Beyhakî, 2019: 3; Şebânkâreî, 2021: 49; Merçil, 1989: 52; Yılmaz, 2021: 93).

Mektupta şöyle deniyordu: “Sultan Mahmûd hakkın rahmetine kavuştu; Tahtı ve ülkeyi siz Muhammed'e vasiyet etti; Ben Ali, siz gelinceye kadar burada duruma hâkim olmak için canla başla çalışacağım. Sultanı defn ve teçhiz ettim. Asker ve ordu arasında fitne çıkacağı korkusu vardır. Herkes bir fikir ileri sürüyor. Maslahata uygun olanı, efendimizin acele azimet buyurması, miras olan tahta oturması ve ülkenin başına geçmesidir. Sen kardeşini iyi biliyorsun, eğer sabah durumdan haberdar olursa akşama tedbirini alır; kulunuz vazifesini ifa etti; gerisini sizin yüce reyiniz daha iyi bilir” (Şebânkâreî, 2021: 49-50). Bu mektubu alan Muhammed şaşırmış ve yakınında bulunan ileri gelenler ve nedîmleri ile konuşmuştu. İlk başta Muhammed kardeşi Mesûd'a

mektup yazarak onu bilgilendirmek ve onun kararı doğrultusunda yol almayı düşünmüştü. Nitekim kardeşi Mesûd'un kendisini saltanatın nimetlerinden mahrum bırakmayacağını, düşmanların aralarına girmesine müsaade edilmemesi gerektiğini düşünmüştü. Ancak bazı genç ve tecrübesiz kimseler Muhammed'e neden bu acizliği yaptığını, tahtın kendisinin hakkı olduğunu söyleyerek Muhammed'in görüşünü değiştirdiler ve Muhammed maiyetindeki ordu ile Gazne'ye gelerek üç gün boyunca taziyeleri kabul ettikten sonra 421/1030 yılında tahta oturdu (Beyhakî, 2019: 3; İbnü'l-Esîr, 2016: VIII/21-22; Şebânkâreî, 2021: 49-50; Cûzcânî, 2020: 36; Merçil, 1989: 52; Yılmaz, 2021: 93).

2.2. Devlet Ricâlinin Bazı İleri Gelenleri Tarafından Sultan Muhammed Tahta Çıkartılmış Olsa da Bundan Memnun Olmayan Amcası Emîr Yusuf, Hâcib-i Bozorg Ali, Hâce Ebû Selh Hamdevî, Reis Hâce Ali-yi Mikâil, Kutvâl Bû-Ali, Emîr Mesûd'a Bir Özür Mektubu Göndermişler ve Ona İtaatlerini Bildirerek Saltanat Tahtına Oturmaya Çağırılmışlardı (Beyhakî, 2019: 17; Mîrhând, 2017: 132; Merçil, 1989: 53; Yılmaz, 2021: 98).

Devlet ricâlinin bazı ileri gelenleri tarafından Sultan Muhammed tahta çıkartılmış olsa da bundan memnun olmayan amcası Emîr Yusuf, Hâcib-i Bozorg Ali, Hâce Ebû Selh Hamdevî, Reis Hâce Ali-yi Mikâil, Kutvâl Bû-Ali, Emîr Mesûd'a bir özür mektubu göndermişler ve ona itaatlerini bildirerek saltanat tahtına oturmaya çağırılmışlardı (Beyhakî, 2019: 17; Mîrhând, 2017: 132; Merçil, 1989: 53; Yılmaz, 2021: 98).

Emîr Mesûd'a, Emîr Muhammed'in sadece sükûneti ve asayiş sağlaması adına Gazne'ye getirilmiş olduğunu, fakat Muhammed'in zevk ve sefadan başka bir şeyle meşgul olmadığından dolayı bu görevi layığıyla yerine getiremediğini söylemişlerdi (Beyhakî, 2019: 17). Hakiki veliahtın Emîr Mesûd olduğunu ve tam bir şevk ve kalp kuvvetiyle derhâl buraya gelip saltanat tahtına oturması gerektiği, öteden beri Emîr'in adı ve şöhreti Horasan'dan buralara gelip, yayıldığını söyleyerek onu Gazne'ye çağırılmışlardı (Beyhakî, 2019: 17). Bu olumlu mektuba sevinen Mesûd, yakın adamlarıyla bu konuyu istişare ederek Gazne'ye gitmeden önce Rey halkının itaatini istemişti. Halk itaatlerini bildirdikten sonra Nîşâbur'a gitmek için şehirden ayrılmıştı (Beyhakî, 2019: 15-16; Merçil, 1989: 53; Yılmaz, 2021: 98). Nîşâbur'a gitmeden önce kendisine itaat edip Emîr adına Nîşâbûr'da hutbe okutan Hâcib Gâzi ve şehrin önde gelenlerine mektuplar göndererek gerekli tedbirlerin alınmasını istemişti. Hâcib Gâzi'nin kendisine göstermiş olduğu teveccüh ve hizmetlerinden dolayı şükranlarını sunmuştu. Hâcib

Gâzi, gerekli tedbirleri aldıktan sonra Mesûd'un gelmesini beklemiş, Mesûd, Beyhak³ şehrine ulaştığında Hâcib Gâzi büyük bir orduyla kendisini karşılamış ve emrinde olduğunu söylemişti. Bu davranışından memnun olan Emîr Mesûd iltifatlarda bulunarak onu ordusunun başkumandanı olarak tâyin etmişti. Ertesi gün bu şehirden ayrılarak Nişâbur'a ulaşan Mesûd neredeyse şehirde bulunan tüm halk ve devletin ileri gelenleri tarafından sevinçle karşılanmıştı (10 Şâban 421/13 Ağustos 1030) (Beyhakî, 2019: 31-32; Merçil, 1989: 53; Yılmaz, 2021: 98-99).

2.3. Emîr Mesûd ile Hâcib-i Bozorg Ali Arasında Elçilik İlişkileri

Sultan Muhammed ve Emîr Mesûd arasındaki taht mücadelesi ile ilgili yukarıda da bahsedildiği üzere iki taraf arasında bir savaş hazırlığı olmuş ve Muhammed, ordusuyla Tekînâbâd'a gelmişti (Mîrhând, 2017: 132; Gerdîzî, 2022: 71; Merçil, 1989: 53; Yılmaz, 2021: 98). Sürekli olarak zevk ve sefa içerisinde olan Sultan Muhammed'e yakınında olan devlet adamları Tekînâbâd'ta isyan etmişlerdi. Sultan Muhammed'e gönderdikleri mektupta, Emîr Mesûd'un kendisinden daha güçlü olduğunu onun ordusu karşısında zafer kazanamayacağını, kendisinin de onun karşısında duramayacağını bundan dolayı olduğu yerde durmasını ve kendileri önden giderek Mesûd'tan özür dileyebileceklerini ve böylece hem kendisinden hem de bizden hoşnut olacağını ve bu sayede kendisini yanına çağırarak hepimizin canını bağışlayacağını, kendisinin ve bizlerin canlarımızdan emin olacaklarını söyleyerek haber gönderdiler. Muhammed'i yakalayıp Tekînâbâd'ta bulunan Kûhtîz Kalesi'ne kapatmışlardı (Beyhakî, 2019: 3; İbnü'l-Esîr, 2016: VIII/22; Mîrhând, 2017: 133; Gerdîzî, 2022: 71; Kazvînî, 2018: 319; Şebânkâreî, 2021: 53; Merçil, 1989: 54; Yılmaz, 2021: 102). Daha sonra Hâcib-i Bozorg Ali, kardeşi Mengiterak ve Sultan Mahmûd'un nedîmi Ebû Bekr Hasîrî ile

³ Nişâbûr'un kaynaklarda zikredilen dört önemli merkezlerden biri Beyhak'tır. Rîvend hududunda Dâmgân vilâyetine kadar uzanır, 25 fersah (144070m) tan fazla uzunluğa sahip olan bir coğrafya parçasıdır. Beyhak, Farsça Beyheh veya Behâeyn kelimelerinden türemiştir ve bu kelimeler çok cömert anlamına gelmektedir (Pırlanta, 2013: 73-74; Coşkun, 2022: 13-25).

birlikte Emîr Mesûd'un huzuruna göndermişti (Beyhakî, 2019: 3-4, 42; Yılmaz, 2021:103). Muhammed'i tahta çıkarttıkları için özür dilemişler, bunu mecburiyetten yaptıklarını ve asıl hükümdarın kendisi olduğunu söyleyen uzun bir mektup yazmışlardı. Elçiler Herât'a ulaştıklarında kardeşleri Muhammed'in tutuklandığını söyleyip, onu tahta çıkartan devlet erkânının pişmanlıklarını ifade etmişlerdi. Emîr Mesûd kendisine bu mutlu haberi getiren elçileri iyi ağırlamış ve ihsanlarda bulunmuş, ayrıca Hâcib-i Bozorg Ali'ye cevaben muhabbet ve samimiyet dolu sözler söylemişti (Beyhakî, 2019: 3, 48; Gerdîzî, 2022: 71; Mîrhând, 2017: 132-133; Merçil, 1989: 54; Yılmaz, 2021: 103). Ayrıca Hâcib-i Bozorg Ali'nin orada bulunan askerleri Herât'a yollamasını ve Hintli askerlerin oluşturduğu orduyla birlikte yanlarına filleri ve hazîneleri alarak gelmesini istemişti. Elçiler bu haberi ulaştırdıkları zaman Hâcib-i Bozorg Ali emirleri hemen yerine getirerek Herât'a doğru yola çıktı. Herât'a 3 Zilkade 421/2 Kasım 1030 tarihinde ulaştığında Emîr Mesûd'un huzuruna çıktığında pişmanlığını dile getirerek itaatlerini bir kez daha ilettiler (Beyhakî, 2019: 48; Merçil, 1989: 54; Yılmaz, 2021: 103).

2.4. Emîr Mesûd'un Hârezm Valisi Altuntaş İle Elçilik İlişkileri

Hârezm Valisi Altuntaş, Sebüktegin döneminden itibaren Gaznelilere hizmette bulunmuş oldukça tecrübeli bir devlet adamıydı. Sebüktegin döneminde Gazneli ordusuna kumandan olarak tâyin edilmiş, Sultana Mahmûd döneminde cesareti ve kabiliyeti dolayısıyla "Hârezmşah" ünvanı ile Hârezm valisi olarak atanmıştı (Özaydın, 1989: 547). Altuntaş Hârezm bölgesinde nispeten bağımsız olarak hareket etse de Emîr Mesûd Herât'a geldiğinde onun huzuruna giderek itaatlerinin bildirmişti. Ancak Emîr Mesûd, Altuntaş'ı kendisi için tehlikeli görüyordu. Hatta onu yakalatmak istemiş ancak Ebû Nasr Müşkân'ın nasihatleri sonucunda bu düşüncesinden vazgeçmişti (Beyhakî, 2019: 72; Merçil, 1989: 55, 58; Özaydın, 1989: 547; Yılmaz, 2021: 103, 111).

15 Zilkade 421/14 Kasım 1030 tarihinde Herât'tan Belh'e doğru yola çıkan Mesûd'un yanında Altuntaş da vardı. Bu yolculuk esnasında Altuntaş olayını Emîr Mesûd tekrar Ebû Nasr Müşkân ile konuştu. Ebû Nasr Müşkân ise Altuntaş'ın kendisine sadık bir

kişi olduğunu söyleyerek Hârezm bölgesinin Türklerin hududu olduğunu ve Altuntaş'ın orada olması gerektiğini söyledi (Beyhakî, 2019: 72; Hunkan, 2011: 173; Yılmaz, 2021: 111-112; Erdoğan, 2013: 161). Bunun ardından Emîr Mesûd, Altuntaş'a hil'at vererek Hârezm'e gitmesine izin vermiş ancak Altuntaş Emîr Mesûd'un yanına giderek artık yaşlandığını ve bundan sonraki ömrünü merhum Sultan Mahmûd'un türbesinde inzivaya çekilmek istediğini, ancak vereceği emri de yerine getireceğini söylemişti (Beyhakî, 2019: 72-73; Merçil, 1989: 58; Yılmaz, 2021: 112). Altuntaş Mesûd'un fermanını beklemeden Hârezm'e doğru yola koyulmuş ve bunu öğrenen Mesûd, Altuntaş'ın korktuğu için hemen gittiğini düşünmüş, ancak Ebû Nasr Müşkân, Altuntaş'ın sadık bir insan olduğunu tekrarlamıştı (Beyhakî, 2019: 73; Şebânkâreî, 2021: 55; Yılmaz, 2021: 112; Erdoğan, 2013: 161-162). Bunun üzerine Emîr Mesûd ülkede gerekli olan işler ve dış politika ile alâkalı yapılması gereken konuları içeren bir mektubu iletmesi için Abdûs ve Altuntaş'ın vekili Ebû Said Mesadî'yi elçi olarak göndermişti. Mektubun cevabının hemen geri getirilmesini emretmişti. Mektupta, Mesûd Altuntaş'ı kendi babası Sultan Mahmûd gibi gördüğünü ve tanıdığını, onun tecrübelerinden faydalanmak istediğini söylemişti. Memleket işleri ile ilgili gerekenlerden dolayı gönül rahatlığıyla geri dönebileceğini söylemiş ve Türkistan meselesi ile ilgili konulara değinmişti. Emîr Mesûd Belh'e ulaştığında Altuntaş'ın mektubu ona ulaşmıştı (Beyhakî, 2019: 73-74; Şebânkâreî, 2021: 55; Yılmaz, 2021: 112-113; Erdoğan, 2013: 162). Altuntaş mektubunda, Türkistan Han'ı ile mektuplaşma ve muharebe halinde elçiler gönderilerek antlaşmalar yapılması gerektiğini vurgulamıştı. Aynı zaman da Sultan Mahmûd'un sağlam temeller üzerine kurulmuş bir devlet bıraktığını ve hiç kimsenin bu kaidelerden birini dahi değiştirmeye cesaret etmemesini, eğer ederse bütün sistemin bozulacağını söyleyerek mütevazı ve itaatkâr bir cevap vermişti. Emîr Mesûd bu cevaba sevinmiş ve Altuntaş'ın fikirleri doğrultusunda Karahanlı hükümdarı Kadir Han Yusuf'a elçiler gönderilmişti (Beyhakî, 2019: 78; Merçil, 1989: 55-56; Köymen, 2016: III/133; Barthold, 2019: 309; Yılmaz, 2021: 116-117; Coşkun, 2018: 52).

2.4.1. Altuntaş'a Alitegin ile Mücadele için Elçi Gönderilmesi

Daha önce zikrettiğimiz üzere Sultan Mesûd taht mücadelesi sırasında Ebu'l-Kâsım er-Rehhâl adlı elçiyi göndererek Alitegin'den yardım istemiş ve karşılığında Huttalân'ı vermeyi vaat etmişti (Beyhakî, 2019: 308; Barthold, 2019: 310; Hunkan, 2011: 171; Merçil, 1989: 58; Yılmaz, 2021: 157; Erdoğan, 2013: 165). Ancak Alitegin'e ihtiyaç kalmamıştı. Alitegin Sultan Mesûd'un tahta geçmesine yardım etmemiş olsa da süreç içerisinde güçlenmiş ve hak iddia etmeye başlamıştı. Sultan Mesûd'un Horasan'daki casusları Alitegin'in Gaznelilere karşı harekete geçtiğini haberini vermiş ve Sultan Mesûd hemen hazırlıklara başlamış, Vezir el-Meymendî ve Ebû Nasr Müşkân ile istişare yapmıştı. Bu istişareden Hârezm Valisi Altuntaş'ı görevlendirme kararı çıkmıştı (Beyhakî, 2019: 308-309; Mirhând, 2017: 135; Barthold, 2019: 311; Hunkan, 2011: 173; Yılmaz, 2021: 158; Erdoğan, 2013: 165; Coşkun, 2018: 54). Bu görev için Altuntaş'ın yanına itibarı yüksek olan kethüda Abdûs elçi olarak gönderilmişti. Abdûs Hârezm'e vardığı vakit hediyelerini Altuntaş'a sunduktan sonra 1 Rebiülâhir 423/17 Mart 1032 tarihinde Gazne'ye gönderdiği haberde Altuntaş'ın hil'at'ı giydiğini ve sefere hazırlandığını, işlerin yolunda olduğunu belirtmişti. Altuntaş, Alitegin ile mücadele etmiş, ancak kendisi başka bir savaşta yara almış olduğu ayağından tekrar ok isabet ederek ağır bir şekilde yaralanmış ve bir süre sonra bu değerli devlet adamı vefat etmişti (Beyhakî, 2019: 309; İbnü'l-Esîr, 2016: VIII/100; Şebânkâreî, 2021: 55; Hunkan, 2011: 173,177-178; Yılmaz, 2021: 157-158,163; Erdoğan, 2013: 169; Özaydın, 1989: 547; Coşkun, 2018: 54).

2.5.Sultan Mesûd'a Hârezm Sâhbi-i Berîd'in, Harun İsyanı için Elçi Göndermesi

Hârezm Valisi Altuntaş öldükten sonra yerine oğlu Harun, Hârezm valisi olarak tâyin edilmişti (Beyhakî, 2019: 324; Merçil, 1989: 59; Hunkan, 2011: 83; Özaydın, 1989: 548; Köymen, 2016: III/145; Barthold, 2019: 312; Yılmaz, 2021: 176; Coşkun, 2018: 54). Harun Gaznelilere karşı sadakat içerisinde görevini yürütüyordu. Ancak bazı fırsatçılar Harun'un kardeşi Sitti'nin

damdan düşerek ölmesi üzerine bu işin arkasında Sultan Mesûd'un olduğunu hakkında mektuplar yazmışlardı. Kendisine Sultan Mesûd'un Hârezmşâh evladından kimseyi sağ bırakmak istemediğini söylüyorlardı (Beyhakî, 2019: 372; Merçil, 1989: 60; Özaydın, 1989: 548; Hunkan, 2011: 183-184; Barthold, 2019: 312; Yılmaz, 2021: 177). Bu olaylar üzerine artık Harun, Gaznelilere karşı olumsuz fikirler beslemeye başlamıştı. Hatta Sultan Mesûd'un onun yanında göndermiş olduğu Abdülcabbar'ın sözlerine itimat etmiyordu. Üstelik bir müneccimin ona Horasan emîri olacağını söylemesi üzerine sultanlık hayallerine kapılmıştı. Alitegin ve Selçukluları safına çekerek Merv üzerine yürümeye karar verecek kadar ileri gitmişti (Beyhakî, 2019: 648; Barthold, 2019: 312-31; Köymen, 2016: III/146; Yılmaz, 2021: 177; Erdoğan, 2013: 172; Coşkun, 2018: 55). Harun'un bu hareketlerini gören Hârezm sâhib-i berîd'i gelişmeleri Sultan Mesûd'a bildirmek amacıyla bir mektup yazarak elçi ile Gazne'ye göndermişti. Elçi 10 Ramazan 425/29 Temmuz 1034 tarihinde Gazne'ye gelmiş ve hurcun içine dikilmiş olan bu mektubu teslim etmişti. Mektupta, ayrıca Harun'un bu hareketlerinin karşısında Sultan Mahmûd'un adamlarının durduğu ancak ellerinden bir şey gelmediği ve geç olmadan hemen Hârezm'i kontrol altına almak için hazırlıkların yapılması gerektiği yazılıydı (Beyhakî, 2019: 390-391; Köymen, 2016: III/146; Yılmaz, 2021: 178; Erdoğan, 2013: 174).

2.6. Sultan Mesûd'un Vezir Ahmed Abdûssamed'in Fikrini Alması

Sultan Mesûd, Harun'un isyanı ile ilgili mektuplar aldıktan sonra eskiden Hârezm'in idarî işleri ile meşgul olan ve Altuntaş'ın yanında çalışmış olan vezir Ahmed Abdûssamed'in deneyimlerinden faydalanmak, bu konudaki düşüncesini ve nasıl bir yol izlenmesi gerektiği ile ilgili bir mektup göndermesini istemişti (Beyhakî, 2019: 391; Yılmaz, 2021: 179). Ebû Nasr Müşkân, bu mektubu yazarak bir seyyah ile göndermiştir. Ahmed Abdûssamed, Sultan'ın bu mektubunu okuduğunda şifreli mektuplar göndermiş, Ahmed Abdûssamed, Huttalân ve Tohâristan'daki işlerle uğraşmakla birlikte Harun ve Hârezm meselesinin çok fazla önemli gördüğünü söylemişti. Bu işler için çok fazla altın harcadığını ve harekete geçeceği zaman Harun'u

öldürmek için yanındaki on köleyi kendi safına çektiğini, ancak Harun'un çok dikkatli davrandığını ve Merv'e gitmek için hazırlıklara devam ettiğini söylemişti (Beyhakî, 2019: 407-408; Yılmaz, 2021: 179,181).

2.7. Sultan Mesûd'un Hâcib Beytoğdu'ya Fetihnâme Göndermesi

Sultan Mesûd Ziyârî hükümdarı Menûçehr b. Kabûs ile babası Sultan Mahmûd'un sağlığında gizlice mektuplaşarak birbirlerine sadakat yemini vermişlerdir⁴ Menûçehr b. Kabûs vefat edince yerine oğlu Anûşîrvân geçmiş, Sultan Mesûd'a bir mektup yazarak hükümdarlığını tebrik edip hâkimiyetini tanımış, Cürcân ve Taberistân'da hutbeyi Sultan Mesûd adına okutmuştu (Beyhakî, 2019: 118-119; İbnü'l-Esîr, 2016: VIII/24-25; Yılmaz, 2021: 192; Küçükbeğir, 2017: 144; Öner, 2019: 52). Ancak Anûşîrvân'ın yaşının küçük olması sebebiyle ülkenin idarî işlerini dayısı Ebû Kalincar yönetiyordu. Sultan Mesûd ülkeyi yönetecek başka kimse olmadığı için Kalincar'ın Cürcân ve çevresinin emîrliğini tasdik etmiş ve menşûrunu yazmış, hil'at giydirmişti. Karşılığında ise her yıl belirli bir miktarda vergiyi Nîşâbur'daki eyalet divânına göndermesi kararlaştırılmıştı (Mayıs-Haziran 1033) (Beyhakî, 2019: 246, 344; Merçil, 2013: 499; Yılmaz, 2021: 194-195). İlerleyen süreçte Kalincar bu vergileri geciktirmeye ve ödememeye başlamıştır (Yılmaz, 2021: 197) Sultan Mesûd bunun üzerine 9 Rebiülevvel 426/22 Ocak 1035 tarihinde Serahs'tan hareket ederek Nîşâbur'a gelmişti. Sultan Mesûd'un Kalincar'ın üzerine yürümesi sadece vergileri ödememesi ve itaatsiz davranmasını cezalandırmak için değil aynı zamanda Cürcân ve Taberistân'ı Gazneli hâkimiyetine katmaktı (Merçil, 2013: 499; Yılmaz, 2021: 197). Sultan Mesûd zorlu şartlara rağmen Ebû Kalincar'ı bozguna uğratmış ve mücadeleyi kazanmıştı. Zaferden sonra Beytoğdu borular ve davulları çaldırarak⁵ galibiyeti kutlamaya başlamıştı. Akşam namazı vaktinde ise Sultan Mesûd'un Cürcân ve Taberistân fetihlerini anlatan ve Debîr Ebû'l

⁴ Mektuplaşmalar ile ilgili detaylı bilgi için bkz. (Beyhakî, 2019: 118-119).

⁵ Orta Çağ Türk İslâm Devletlerinde nevbet çalınması ile alâkalı ayrıntılı bilgi için bkz. (Aslan, Şahin., 2020: 2602-2567).

Irâkî'nin hattıyla kaleme alınan fetihnâmesi⁶ Beytoğdu'ya ulaşmıştı (Beyhakî, 2019: 423-424; İbnü'l-Esîr, 2016: VIII/53-54; Merçil, 2013: 499; Yılmaz, 2021: 204).

2.8. Sultan Mevdûd'un Tuğrul Bozan'a Elçi Göndermesi

Gazellilerin başarılı kumandanlarından birisi olan Tuğrul Bozan, Sultan Mevdûd tarafından 438/1046 yılında kalabalık bir orduyla Büst şehri üzerine göndermişti. Ancak Tuğrul Bozan Tekinabad'a geldiği vakit isyan etmiş ve bu durumdan Sultan Mevdûd'un haberi olmuştu. Hemen olayın iç yüzünü öğrenmek ve Tuğrul Bozan'ın niyetini anlamak amacıyla bir elçi gönderilmiş, Tuğrul Bozan ise amacının sadece kendisini korumaktan ibaret olduğunu, çünkü saraydaki bazı kişilerin kendisine entrikalar düzenlediğini, isyan ettiğini ve geri dönmeyeceğini söylemişti. Elçi Gazne'ye döndüğünde Sultan Mevdûd'a, Tuğrul Bozan'ın yanındaki bazı hâciblerin hâlâ Sultan Mevdûd'a sadakatli olduğunu söylemişti. Sultan onun yanındaki adamlarının başkaldırabileceğini anladığında on bin kişilik bir süvariyle üzerine ordu sevk etmiş, Tuğrul Bozan bu orduya kaşı gelemeyeceğini anlayınca kendi yanında birkaç sadık adamlarıyla kaçarak Selçuklulara sığınmıştı (Demir, 2023: 38-39).

3. Elçi Münasebetlerinde Protokol Kuralları

Elçi, başka bir devlet nezdine gönderileceği zaman, bir meclis kurulur, vezir ve Sahib-i Divan-Risalet'in bulunduğu bu meclise elçi çağırılır, söylenmesi lazım gelen sözler söylenir, kendisine emirler verilirdi. Gittiğinde götürüleceği hediyeler ve bu hediyelerin kimlere verileceğine dair bir bilgi deftere yazılır ve elçiye verilirdi. Daha sonra hazîneden hediyeler çıkarılır ve elçiye teslim edilirdi. Elçinin beraberinde hazînedar ve hazîne hamamları da gönderilirdi. Elçiler yola çıkmadan önce resûldâr tarafından elçiye hil'at verilirdi (Beyhakî, 2019: 202-203; Nuhoğlu, 1995: 144-145).

Elçi yolcu edilir ve gittiği ülkenin sultanı elçinin karşılanması için emir verirdi (Beyhakî, 2019: 338, 269). Önde Sipehsâlâr, onun arkasında kadılar, seyyîdler, âlimler ve fâkihler, onun peşinden dergâhın ileri gelenleri ve idarî memurlar sıralanırdı (Beyhakî,

⁶ Fetihnâme hakkında detaylı bilgi için bkz. (Beyhakî, 2019: 424-426).

2019: 38). Bir alay oluşturulur ve elçi karşılamaya gidilirdi. Elçi şehre getirilerek ikamet edeceği eve götürülür (Beyhakî, 2019: 270, 338, 38) bu esnada, elçinin şehre girişi ve ikamet edeceği yere kadar merasim düzenlene bilirdi (Beyhakî, 2019: 38, 338, 394). Ancak bu sürede sultan ile elçi görüşmezdi.

Elçi ikâmet edeceği eve geldiğinde belirli bir süre burada dinlenir ve izzetü ikramlarda bulunulurdu. İstirahat süresi duruma göre değişiklik gösterebilmektedir. Beyhakî eserinde bazı yerlerde üç gün (Beyhakî, 2019: 39, 270) bazı yerlerde ise bir haftalık süreden bahsetmektedir (Beyhakî, 2019: 338) Elçi dinlendikten sonra artık sultanın huzuruna çıkarma vakti gelirdi. Sultan, elçiyi huzura kabul eder (Beyhakî, 2019: 270) tahtına oturur ve vezirler, büyük memur divanları ayrılan yerlerine geçerlerdi. (Beyhakî, 2019: 270, 338; Nuhuğlu, 1995:106) Sonrasında mihmandarlar, kumandanlar, perdedârlar ve muhafızların yer aldığı ve yedek atlar ile bir alay oluşturulur ve elçinin evine gidilerek, sultanın huzuruna getirilmek üzere yola çıkılır ve büyük bir debdebe ile elçi ve maiyeti saraya getirilirdi (Beyhakî, 2019: 271).

Elçi saraya geldiği vakit sultanın huzuruna alınır, ayakta durur ve selam verirdi (Beyhakî, 2019: 271). Beyhakî, elçinin selam verdikten sonra sultanın elini öptüğünü (Beyhakî, 2019: 40, 338-339) hizmetçilerinin ise yer öptüğünü söyler (Beyhakî, 2019: 338-339). Hârezmşah Altuntaş'ın elçi kabulünde ise elçilik heyetinin ihtişamla kabul edildiği ve hepsinin yer öptüğünü söylemiştir (Beyhakî, 2019: 319). Selamlaşma merasiminin ardından elçi ayakta kalır ve bir Hâcib gelerek elçinin kolundan tutar ve tahsis edilen yere oturturdu (Beyhakî, 2019: 271, 339).

Elçinin geliş amacı doğrultusunda görüşme yapılır ve elçi getirdiği mektubu ayağa kalkarak sultanın eline verip yerine otururdu. Daha sonra mektup herkesin önünde okunurdu ve tercümesi yapılırdı (Beyhakî, 2019: 271). Tebrik ve tehniyet vazifeleri yerine getirildikten sonra elçinin getirmiş olduğu hediyeler açılırdı. Verilmesi gereken hil'at sultana sunulurdu (Beyhakî, 2019: 339). Sultan ise menşûrunu yazarak divit çekerek mühürlerdi. Elçinin hizmetçisine teslim ederdi. Elçiye hediyeler sunulur ve hil'at verilirdi (Beyhakî, 2019: 339, 462, 40). Elçiye

verilen hil'atın uygun zamanı olmalıydı. Beyhakî, elçinin saraya getirilmesi için gönderilen alay tarafından elçiye evinde erkenden hil'at verildiğini aktarmaktadır (Beyhakî, 2019: 338). Erken verildiğini söylediğine göre, normal protokol, sultanla olan görüşmesinin ardından hediyelerin sunulmasıdır. Mevcut usuller tamamlandıktan sonra sultanın emri üzerine elçiler memleketlerine resûldâr eşliğinde gönderilirdi (Beyhakî, 2019: 394, 462; Merçil, 2007: 588).

Sonuç

Gazneli Devleti'nde elçilik müessesesi devletin diplomatik ilişkilerinde önemli bir rol oynamaktadır. Elçilik kurumu, devletin siyasî, sosyal, idarî ve iktisadî durumunu yansıtan, çok boyutlu bir diplomasi pratiği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda elçiler gerek siyasi gerekse sosyokültürel bağlantıyı tesis eden önemli görevliler arasında zikredilmektedir. Elçiler, dış ve iç güveni tesis eden, çatışmaları önleyici ve işbirliğini arttıran misyonlar üstlenmişlerdir. Bu minvalde elçilik müessesesi devletin dış politikasının yanı sıra iç dinamiklerini etkileyen çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Zira elçilik münasebetleri dış politikada olduğu kadar devlet içi ilişkilerde de elzemdir. Gaznelilerde elçilik kurumsal bir kimliğe sahip olup devletin iç ve dış siyasetinde aktif bir rol üstlenmektedir. Zikredilen kurumsal yaklaşım ve elçiye gösterilen ihtimam müessesenin kıymetini artırarak devleti temsil noktasında fayda sağlamaktadır.

Kaynakça

- Aslan, E, Şahin, M. (2020). Orta Çağ Türk-İslam Devletlerinde Nevbet. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. "8", 107-144.
- Barthold, V. V. (1978). Alp Tegin. *İslâm Ansiklopedisi* (C 1, 386). İstanbul: MEB.
- Barthold, V. V. (2019). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*. Hakkı Dursun Yıldız (hızl). İstanbul: Kronik Yayınları.

- Beyhakî, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin. (2019). *Târih-i Beyhakî*. Necati Lugal (trc.). Hicabi Kırlangıç (hzl.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Bosworth, C. E. (1963). *The Ghaznavids Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994-1040*. Edinburgh University Press.
- Coşkun, D. (2022). İslam Coğrafyacılarının Eserlerinde Beyhak ve Sınırları, *Türkiye ve İran Tarihi Üzerine Yazılar*, (Ed. Ersin Doğanekin), Sonçağ Yayıncılık, Ankara.
- Coşkun, S. (2018). *Büyük Selçuklu-Gazneli Devleti İlişkileri (Târih-i Bayhakî'ye Göre)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Cüzcânî. Ebû Amr Minhâcüddîn Osmân b. Sirâciddîn Muhammed. (2020). *Tabakât-ı Nâsirî (Gazneliler, Selçuklular, Atabeylikler ve Harezmsâhlar)*. Erkan Göksu (Tercüme ve Notlar.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Demir, K. (2023). *Gazneli Mes'ûd Sonrası Gaznelilerin Siyasî Tarihi (1040-1180)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Erdoğan, C. (2013). Harezm'de Gazneli Hâkimiyeti'nin Tesisi ve Altuntaşlar Dönemi (1017-1041). *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. "50", 143-180.
- Gerdîzî, Ebû Saîd Abdulhay Dahhâk b. Mahmûd. (2022). *Zeynü'l-Ahbâr (Tâhirîler, Saffârîler, Sâmânîler ve Gazneliler)*. Filiz Akçay (çev.). Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Göksu, E. (2011). Alptegin: Köle Pazarından Gazne Tahtına. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, "191/0", 97-116.
- Göksu, E. (2021). *Afganistan ve Hindistan'ın İhtişamlı Hanedanı Gazneliler (963-1186)*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Habib, Mohammad. (1967). *Sultan Mahmud of Ghaznin*. New Delhi.
- Huncan, Ö. S. (2011). *Türk Hakanlığı (Karahanlılar). Kuruluş-Gelişme-Çöküş (760-1212)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- İbnü'l-Esîr, Eb'ül-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. (2016). *İslâm Tarihi el-Kâmil Fi't-Târîh Tercümesi*. (C 7,8,). Abdullah Köşe vd., (çev.). İstanbul: Ocak Yayıncılık.
- Kansoy, U. (2018). *Delhi Türk Sultanlığı'nda Ordu (1206-1414)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.
- Köymen, M. A. (2016). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*. (C 3). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Küçükbeğir, E. (2017). Gazneliler İle Selçuklular Döneminde Taberistan Bölgesi ve Ziyârililer. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, "2/1", 139-151.
- Merçil, E. (1989). *Gazneliler Devleti Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Merçil, E. (2007). Resuldar. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (C 34, 588). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Merçil, E. (2013). Ziyârîler, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (C 44, 498-499). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Merçil, E.(1987). *Gazneli Mahmûd*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Merçil, E. (2002). Gazneliler. *Türkler Ansiklopedisi* (C 4, 479-508). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Mîrhând, Muhammed b. Hâvendşâh b. Mahmûd. (2017). *Gazneliler Ravzatu's-Safâ (Mülük-i Gazneviyye)*. Erkan Göksu (çev.). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Müstevfi'yi Kazvînî, Hamdullâh b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Nasr. (2018). *Târih-i Güzide*. Mürsel Öztürk (çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nazım, M. (1931). *The Life and Times of Sultan Mahhmûd of Ghanza*. Cambridge at University Press.

- Nizâmü'l-Mülk, Ebû Alî Kıvâmüddîn Hasen b. Alî b. İshâh et-Tûsî. (1941). *Siyasetname*. Mehmet Taha Ayar (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nuhoğlu, G. (1995). Beyhaki Tarihi'ne göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Öner, E. (2019). *Ziyârîler (928-1090)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Van.
- Özaydın, A. (1989). Altuntaş el-Hâcib. *Diyanet İslâm Ansiklopedisi* (C 1, 390). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Palabıyık, M. H. (2023). *Gazneli Mahmud*. İstanbul: Ensar Neşriyat Yayınları.
- Pırlanta, İ. (2013). Orta Çağ'ın İncisi Nişabur (Fetihden Sâ mânîler Dönemi Sonuna Kadar). İstanbul: Hikmetevi Yayınları.
- Şebânkâreî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. (2021). *Mecma'ul-Ensâb (Hânedanlar Tarihi)*. Fahri Unan (çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Usta, A. (2013). *Türklerin İslamlaşma Serüveni (Sâ mânîler)*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Utbî, (trhsz). *Târîh-i Yeminî*. A. R. Yelgar (çev.). Yayınlanmamış Eserler Bölümü. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, N. (2012). *İran Edebiyatı (Gazneliler Dönemi)*. Erzurum: Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yılmaz, A. (2018) "Alp Tegin'in Sâ mânî Emîrleriyle Olan Münasebetleri, Gazne ve Tohâristan'daki Faaliyetleri", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Mart, Yıl 11, Sayı XXXIII.
- Yılmaz, A. (2018). Tohâristan'ın Adı, Coğrafyası ve Genel Sınırları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s. 62, Erzurum.
- Yılmaz, A. (2021). *Arap Fetihlerinden Büyük Selçuklu Hâkimiyetinin Sonuna Kadar Tohâristan*, Fenomen Yayınları, Erzurum.

Yılmaz, A. (2021). *Sultan I. Mesûd Devri Gazneliler Tarihi (1030-1041)*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.